

Paweł Siemiński

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

DZIAŁALNOŚĆ POZAROLNICZA LUDNOŚCI ROLNICZEJ

NON-AGRICULTURAL ACTIVITY OF THE AGRICULTURAL POPULATION

Słowa kluczowe: ludność rolnicza, gospodarstwa rolne, przedsiębiorczość, różnicowanie działalności

Key words: agricultural population, farms, entrepreneurship, diversification of activity.

Abstrakt. Zaprezentowano kwestie przedsiębiorczości podejmowanej przez ludność rolniczą. Problem przedstawiono w ujęciu ogółu gospodarstw rolnych, w których równolegle prowadzono pozarolniczą działalność gospodarczą. Następnie na przykładzie województwa wielkopolskiego przedstawiono aktywność ludności rolniczej w podejmowaniu działalności pozarolniczej w ramach PROW 2007-2013, w ramach działania "Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej". Z przeprowadzonej analizy wynika, że zjawisko zdywersyfikowania działalności gospodarczej w gospodarstwach rolnych pozostaje na niskim poziomie w kraju. Na przykładzie gospodarstw województwa wielkopolskiego można stwierdzić, że zdecydowana większość środków służy wsparciu przede wszystkim jednego rodzaju usług, mianowicie usług dla gospodarstw rolnych lub leśnictwa (2/3 ogółu projektów, 2/3 ogółu środków pieniężnych).

Wstęp

Wspieranie procesów inicjujących zakładanie działalności pozarolniczej na obszarach wiejskich wpisuje się w tzw. wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich, którego początki można wskazać w reformie wspólnej polityki rolnej (WPR) UE z 1992 r., określanej mianem reformy MacShary'ego. Idea wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich zyskała zainteresowanie wskutek wystąpienia w latach 90 XX wieku sytuacji kryzysowej w innym rolnictwie. Rozwój funkcji pozarolniczych na obszarach wiejskich pozytywnie oddziałuje na procesy modernizacji samego rolnictwa, bowiem wówczas możliwe staje się odejście pewnej grupy osób pracujących w gospodarstwach rolnych, czyli uwolnienie części zasobów siły roboczej z rolnictwa. Efekt ten jest o tyle pożądany, gdyż odnosząc się do potrzeb modernizacyjnych polskiego rolnictwa, należy uznać, że są one duże, bowiem jak wskazuje Poczta [2010] „rolnictwo polskie cechuje niższa wydajność kapitału (o ok. 2/3 średniej w gospodarce narodowej) i około czterokrotnie niższa wydajność pracy, co wskazuje na konieczność dalszego zmniejszenia zasobów pracy w rolnictwie”. Przedsiębiorczość wiejska dla wielu mieszkańców obszarów wiejskich, zarówno tych bezrobotnych, ale również pracujących w gospodarstwach rolnych przede wszystkim w niepełnym wymiarze czasu pracy, stanowi szansę poprawy ich sytuacji materialnej i minimalizacji problemów ekonomicznych.

Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich w dużej mierze jest skorelowany z problematyką zrównoważonego rozwoju, który przejawia się tym, że w przestrzeń wiejską zostają wkomponowane różnorodne funkcje pozarolnicze. Jak wskazywali Durand i Huylenbroeck [2003], proces wdrażania zrównoważonego rozwoju na obszarach wiejskich wiąże się z działaniami na rzecz poszukiwania przez mieszkańców wsi alternatywnych i dodatkowych źródeł dochodu, a pomocną drogą w urzeczywistnianiu tych dążeń jest podejmowanie przez nich działalności gospodarczej. Najważniejszym sposobem rozwoju obszarów wiejskich jest dynamizowanie funkcji pozarolniczych wsi i rolnictwa w drodze pobudzania przedsiębiorczości. Jak wskazywał Drygas [2011] „doceniając rolę rolnictwa, jako działu gospodarki narodowej zapewniającego bezpieczeństwo żywnościowe kraju, pomimo dokonania w ostatnich latach znacznego wysiłku modernizacyjnego oraz postępu w zakresie standardów i efektywności produkcji rolniczej, trudno w nim upatrywać głównej siły napędowej rozwoju społeczno-ekonomicznego obszarów wiejskich”.

Obrazem złożoności problemów dotyczących ludność obszarów wiejskich, w szczególności ludność rolniczą, jest ich aktywność ekonomiczna, która może mieć związek z gospodarstwem rolnym (ludność rolnicza) bądź też wyrażać się brakiem tego związku (ludność bezrolna).

„W niektórych państwach proces wielofunkcyjności rolnictwa jest bardzo zaawansowany. W Finlandii aż 29% gospodarstw rolnych obok podstawowej funkcji rolniczej prowadzi działalność w obrębie innych sekcji gospodarki narodowej. We Francji tymi pozarolniczymi działalnościami zajmuje się co czwarte gospodarstwo rolne, w Wielkiej Brytanii 24,0% gospodarstw, w Niemczech i Holandii po 22,5% gospodarstw, w Rumunii 22,1% gospodarstw a w Austrii 21,4% gospodarstw. W Polsce ich liczba w świetle danych EUROSTATu zwiększyła się w latach 2003-2005 z 3,3% do 5,4%” [Analiza działalności... 2008], natomiast kolejne lata członkostwa w strukturach UE sprzyjają rozwojowi działalności pozarolniczej wśród ludności rolniczej. W latach 2007-2013 ludność rolnicza mogła pozyskać wsparcie pieniężne przede wszystkim w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW), działanie „Różnicowanie w kierunku działalności pozarolniczej”. O analogicznym wsparciu można także mówić w przyszłej perspektywie finansowej, tj. w latach 2014-2020¹.

Materiał i metodyka badań

Celem badań było przedstawienie problematyki przedsiębiorczości ludności rolniczej oraz ocena zjawiska w ujęciu ilościowym i rodzajów działalności. Zwrócono szczególną uwagę na aktywność rolników w prowadzeniu równoległe z działalnością rolniczą działalnością pozarolniczej. Przedstawiono także wstępne efekty realizacji działania PROW „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej” w oparciu o dane z przeprowadzonych dotychczas w województwie wielkopolskim naborów projektów w latach 2007-2013. Podstawą opracowania były dane wtórne GUS oraz niepublikowane dane dotyczące realizacji działania „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej”.

Wyniki badań

Populacja gospodarstw rolnych, w których prowadzono równoległe działalność pozarolniczą liczyła niewiele powyżej 115 tys. jednostek (tab. 1). W ujęciu absolutnym największa liczba gospodarstw rolnych dywersyfikuje swoją działalność w takich województwach, jak małopolskie, mazowieckie, łódzkie, lubelskie i wielkopolskie. Biorąc pod uwagę występującą liczbę gospodarstw rolnych w polskim rolnictwie, przeciętnie w kraju co w dwudziestym gospodarstwie rolnym realizowano ideę wielofunkcyjnego rozwoju rolnictwa (tab. 2). Warto zauważyć, że pod tym względem sytuacja kształtuje się najgorzej w gospodarstwach najmniejszych obszarowo, w szczególności w grupie gospodarstw do 1 ha UR, w których na jedno gospodarstwo prowadzące działalność pozarolniczą przypada ponad 25 gospodarstw wyłącznie z działalnością rolniczą. Ponadto, w grupie gospodarstw 1-20 ha UR również występuje niski poziom dywersyfikacji działalności rolniczej, wyrażający się dużą liczbą gospodarstw z działalnością rolniczą na 1 gospodarstwo prowadzące zarówno działalność rolniczą i nierolniczą. Najlepiej zaś sytuacja kształtuje się w gospodarstwach większych obszarowo, szczególnie w tych powyżej 100 ha i niewiele gorzej z grupy obszarowej 50-100 ha UR, bowiem w tym przypadku na jedno gospodarstwo z działalnością rolniczą i pozarolniczą przypada odpowiednio 3,6 i 8,2 gospodarstw wyłącznie z działalnością rolniczą.

Podejmowana działalność pozarolnicza przez ludność rolniczą jest efektem przeobrażeń gospodarczych zachodzących na obszarach wiejskich, w tym w samym rolnictwie. Jest ona także wyrazem braku akceptacji dla poziomu uzyskiwanych dochodów z działalności rolniczej. Możliwość pozyskania zewnętrznego dofinansowania na uruchomienie działalności pozarolniczej przez właścicieli gospodarstw rolnych lub ich członków rodzin wzmacnia procesy rozwoju i dywersyfikację źródła dochodu.

¹ Art. 20.1.a. ii – Premie na rozpoczęcie działalności pozarolniczej wg projektu rozporządzenia Parlamentu Europejskiego o Rady w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich

Tabela 1. Gospodarstwa rolne w Polsce prowadzące działalność gospodarczą inną niż rolnicza
 Table 1. Farms in Poland engaged in business activities other than agriculture

Województwa/ Provinces	Liczba ogółem/ Total number	Grupy obszarowe gospodarstw rolnych/Area groups of farms [ha]										
		0-1	1-2	2-3	3-5	5-10	10-15	15-20	20-30	30-50	50-100	100 i więcej/ and more
Polska/Poland	115 150	24 052	18 335	13 623	15 748	19 961	9 073	3 773	4 298	2 823	1 709	1 755
Dolnośląskie	5 960	878	935	835	799	894	549	200	292	221	169	188
Kujawsko-pomorskie	5 708	1 105	671	336	631	997	678	300	491	268	116	115
Lubelskie	10 710	2 267	1 372	1 239	1 231	2 623	1 002	318	326	187	75	71
Lubuskie	1 872	209	224	150	289	294	160	106	80	157	75	129
Łódzkie	12 835	2 144	1 678	1 821	1 811	3 119	1 033	480	420	192	83	56
Małopolskie	16 751	6 121	3 747	2 482	2 464	1 322	364	52	81	40	41	37
Mazowieckie	13 205	2 148	2 170	1 284	2 277	2 865	1 031	339	618	249	134	92
Opolskie	3 558	984	741	338	426	367	192	111	107	78	101	112
Podkarpackie	6 524	1 503	1 226	1 003	1 140	1 011	317	99	75	57	48	45
Podlaskie	3 168	106	401	140	364	978	514	218	247	111	62	28
Pomorskie	4 113	766	322	369	361	832	498	239	270	188	143	126
Śląskie	7 090	1 333	1 994	1 136	976	923	272	93	127	116	41	80
Świętokrzyskie	4 460	634	910	677	810	803	360	96	65	69	18	18
Warmińsko-mazurskie	4 358	512	526	375	359	488	635	297	478	330	194	164
Wielkopolskie	10 333	1 760	906	1 052	1 429	2 003	1 188	560	482	436	249	268
Zachodnio-pomorskie	4 503	1 583	514	386	379	440	281	267	140	127	160	227

Źródło/Source: Charakterystyka gospodarstw... 2007

W warunkach członkostwa Polski w UE w latach 2007-2013, inicjatywy wpisujące się w przedsiębiorczość pozarolniczą mogły być dofinansowane z osi 3. Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) w ramach działania „Różnicowanie w kierunku działalności pozarolniczej”². W przeprowadzonych naborach wniosków, które realizowane były dotychczas w czterech kolejnych latach, w okresie 2008-2011 złożonych zostało 28 999 wniosków (tab. 3). W kolejnych latach naborów liczba składanych projektów wzrastała, co świadczy o rosnącym zainteresowaniu ze strony ludności rolniczej dodatkową działalnością pozarolniczą. W województwie wielkopolskim łączna liczba złożonych wniosków wyniosła 5701 szt. Ich udział w ogólnej puli złożonych wniosków wyniósł 19,6% i poziom ten można uznać za wysoki na tle całego kraju.

Niestety, nie wszystkie planowane inwestycje wynikające ze złożonych wniosków mogły być współfinansowane ze środków unijnych ze względu na ich ograniczoność. Wnioskowane kwoty dotacji ogółem w kraju wyniosły ponad 2,6 mld zł, zaś w województwie wielkopolskim było to ponad 555 mln zł. Zgłaszane zapotrzebowanie na środki finansowe przez wnioskodawców znacząco przekraczało zaplanowane i dostępne środki w ramach działania. W konsekwencji tego, w Polsce ogółem zostało zawartych blisko 14,8 tys. umów na dofinansowanie, zaś w województwie wielkopolskim nieco ponad 3 tys. Jeśli przyjąć za poziom skuteczności aplikowania o środki relację zawartych umów do złożonych wniosków, to w kraju wyniósł on przeciętnie niespełna 51%, zaś w województwie wielkopolskim nieco ponad 53%. Wystąpiły również różnice w wysokości kwoty wnioskowanej przypadającej na jeden wniosek. Podczas gdy w Polsce przeciętnie było to niemal 90 tys. zł, to w województwie wielkopolskim ponad 97 tys. zł, czyli więcej o blisko 8%.

² Beneficjent tego działania mógł uzyskać dotację w kwocie 100 tys. zł, a poziom dofinansowania mógł wynieść 50% kosztów kwalifikowanych podejmowanego przedsięwzięcia gospodarczego.

Tabela 2. Zróżnicowanie działalności gospodarczej w gospodarstwach rolnych według grup obszarowych
 Table 2. Diversification of economic activities on farms by area groups

Grupa obszarowa/ Area group [ha]	Liczba gospodarstw/Number of farms			
	ogółem/total	wyłącznie działalność rolnicza/ only agricultural activity	działalność rolnicza i inna niż rolnicza/ and agricultural activities other than agriculture	wyłącznie z działalnością rolniczą przypadających na 1 gospodarstwo wielofunkcyjne/ number of farms only agricultural activity per multifunctional farm
Ogółem/ Total	2 390 956	2 275 806	115 150	19,8
0-1	645 695	621 642	24 052	25,8
1-2	388 346	370 011	18 335	20,2
2-3	260 963	247 340	13 623	18,2
3-5	330 478	314 730	15 748	20,0
5-10	395 822	375 862	19 961	18,8
10-15	165 723	156 650	9 073	17,3
15-20	77 444	73 672	3 773	19,5
20-30	65 226	60 928	4 298	14,2
30-50	37 305	34 482	2 823	12,2
50-100	15 933	14 225	1 709	8,3
100 i więcej/ and more	8 020	6 265	1 755	3,6

Źródło: jak w tab. 1

Source: see tab. 1

Tabela 3. Realizacja działania Różnicowanie w kierunku działalności pozarolniczej w ramach PROW 2007-2013
 Table 3. Implementation of the measure Diversification in non-agricultural activities of the RDP 2007-2013

Rok naboru/ Year of recruitment	Liczba/Number of		Poziom skuteczności aplikowania/ Level of effectiveness of applying [%]	Kwota/Amount		
	złożonych wniosków/ applications submitted	zawartych umów/ contracts		wnioskowana [mln zł]/ requested [mln PLN]	wnioskowana na 1 wniosek [tys. zł]/ requested per application [thous. PLN]	zrealizowanych płatności [mln zł]/ requested per application [mln PLN]
Polska/Poland						
2008	4 050	1 892	46,7	331,3	81,8	x
2009	3 837	2 162	56,3	306,7	79,9	x
2010	8 816	6 102	69,2	784,6	89,0	x
2011	12 296	4 610	37,5	1 201,4	97,7	x
Razem/ Total	28 999	14 766	50,9	2 624,0	90,5	951,6
W tym woj. wielkopolskie/Including Wielkopolska province						
2008	564	312	55,3	50,6	89,7	x
2009	433	225	52,0	38,8	89,6	x
2010	1 652	1 263	76,5	157,5	95,3	x
2011	3 052	1 237	40,5	308,8	101,2	x
Razem/ Total	5 701	3 037	53,3	555,7	97,5	180,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Systemu Informacji Zarządczej ARiMR

Source: own study based on ARMA Management Information System

Tabela 4. Zróżnicowanie działalności gospodarczej w gospodarstwach rolnych według grup obszarowych
 Table 4. Diversification of economic activities on farms by area groups

Wyszczególnienie/Specification	Liczba projektów/ Number of project		Koszty [mln zł]/Costs [mln PLN]		Liczba projektów/ Number of project [%]	Koszty/Costs [%]		
	operacji/ operations	operacji/ operations	kwalfikowane/ eligible	niekwalfikowane/ ineligible		operacji/ operations	kwalfikowane/ eligible	niekwalfikowane/ ineligible
Ogółem, w tym/ Total, including:	1834,5	1287	287,9	549,7	100	100	100	100
- magazynowanie i przechowywanie towarów/warehousing and storage services	6,5	5,3	1,1	2,6	0,5	0,4	0,4	0,5
- przetwórstwo produktów rolnych lub jadalnych produktów leśnych/processing of agricultural products and edible forest products	6,2	5,2	1	2	0,4	0,3	0,4	0,4
- rachunkowość, doradztwo lub usługi informatyczne/accounting, consulting andit services	1,6	1,3	0,3	0,6	0,2	0,1	0,1	0,1
- roboty i usługi budowlane lub instalacyjne/works and construction or installation	61,7	32,4	12,1	14,2	2,7	3,4	2,5	2,6
- rzemiosło lub rękodzieło/crafts and crafts	7,2	5,8	1,3	2,7	0,6	0,4	0,5	0,5
- sprzedaż detaliczna/retail trade	23,2	19,3	4,1	9	1,8	1,3	1,5	1,6
- sprzedaż hurtowa/wholesale trade	26,6	21,9	4,8	10,2	1,9	1,4	1,7	1,9
- usługi dla gospod. rolnych lub leśn./services for agricultural or forestry	1224,3	804,1	176,2	343,2	63,3	66,7	62,5	62,4
- usługi dla ludności/services for the population	185,1	151,2	34	58,8	11,9	10,1	11,7	10,7
- usługi komunalne/utility services	3,1	2,5	0,6	1,2	0,3	0,2	0,2	0,2
- usługi transportowe/transport services	10,5	8,2	2,1	3,9	0,8	0,6	0,6	0,7
- usługi turystyczne oraz związane ze sportem, rekreacją i wypoczynkiem/tourist services and related to sports, recreation and leisure	140	116,1	24,5	54,1	10,3	7,6	9	9,8
- wytwarzanie materiałów energetycznych z biomasy/production of fuels from biomass	83,7	68,5	15,7	25,4	1,5	4,6	5,3	4,6
- projekty nieopisane/projects unlabeled	54,8	45,2	10,2	21,8	3,9	3	3,5	4

Źródło: jak w tab. 3

Source: see tab. 3

Za projekty dotychczas zrealizowane w ramach działania „Różnicowanie w kierunku działalności pozarolniczej” w Polsce ogółem wypłacono ponad 951 mln zł, z czego ponad 180 mln zł trafiło do beneficjentów z województwa wielkopolskiego, czyli 18,7% całości wypłaconych środków³.

Na przykładzie Wielkopolski można wskazać, że struktura rodzajowa pozarolniczej działalności gospodarczej podejmowanej przez ludność rolniczą jest zróżnicowana, jednak z wyraźną przewagą formy działalności w postaci usług dla gospodarstw rolnych lub leśnictwa (tab. 4).

Spośród 5616 rozpatrywanych wniosków ponad 63% z nich, czyli 3553, polegało na świadczeniu usług rolniczych, zaś pozostałe 2063 wnioski dotyczyły innych form rodzajowych pozarolniczej działalności gospodarczej. Jednocześnie z tą formą rodzajową usług związane było 2/3 kosztów operacji. Wystąpił także analogicznie wysoki udział kosztów kwalifikowanych i niekwalifikowanych, wynoszący odpowiednio 62,5 i 61,2% ogółu wydatków w województwie wielkopolskim, zaś kwota wnioskowanej dotacji to ponad 340 mln zł, czyli ponad 60% całości. Powyższe dane wyraźnie wskazują na bardzo dużą asymetrię zgłaszanych potrzeb przez wnioskodawców i potencjalnie rozwijanych form działalności pozarolniczej przez ludność rolniczą. Porównując sytuację w województwie wielkopolskim z ogólną sytuacją w Polsce w zakresie rodzajów działalności wśród gospodarstw z działalnością nierolniczą, można mówić wręcz o renesansie zainteresowania świadczeniem usług rolniczych przez ludność rolniczą, bowiem w województwie wielkopolskim jest ono ponaddwukrotnie wyższe niż przeciętnie w kraju. Spośród około 115 tys. gospodarstw rolnych w kraju prowadzących działalność rolniczą i pozarolniczą, tylko niespełna 29% z nich świadczyło usługi z wykorzystaniem własnego sprzętu rolniczego [*Charakterystyka gospodarstw...* 2007]. Z drugiej jednak strony może nasuwać się pytanie, czy przypadkiem nie jest też tak, że przynajmniej część wnioskodawców traktowała możliwość uzyskania *wsparcia w ramach działania* „Różnicowanie w kierunku działalności pozarolniczej” jako zastępczą formę wyposażenia gospodarstw rolnych w nowe maszyny i urządzenia do produkcji rolnej przy braku możliwości uzyskania wsparcia w ramach działania „Modernizacja gospodarstw rolnych”. W województwie wielkopolskim pierwotnie zrealizowano 2 nabory wniosków, tj. w 2007 oraz 2009 r. i z uwagi na wyczerpanie środków w kolejnych latach je wstrzymano. Kolejny nabór przeprowadzono dopiero w 2013 r. po przesunięciu środków na poziomie krajowym, przydzielając ich część dla rolników z województwa wielkopolskiego⁴.

Spośród innych rodzajów usług, bardziej znaczącym zainteresowaniem wśród wielkopolskich wnioskodawców cieszyły się usługi dla ludności oraz usługi turystyczne. Liczba złożonych wniosków wynosiła odpowiednio 667 i 581 projektów, co stanowiło odpowiednio prawie 12% i niewiele powyżej 10% ogółu złożonych wniosków w województwie wielkopolskim. Łącznie obydwa rodzaje usług wiązały około 20% środków pieniężnych zgłaszanego zapotrzebowania w formie takich kategorii ekonomicznych, jak koszty operacji, koszty kwalifikowane i niekwalifikowane oraz koszty pomocy. W tym kontekście, zarówno zainteresowanie jak i wykorzystanie przez ludność rolniczą pozostałych dostępnych rodzajów usług było marginalne i nie ma większego znaczenia w dywersyfikacji działalności gospodarczej gospodarstw rolnych.

Wnioski

Z przeprowadzonej analizy wynika, że zjawisko zdywersyfikowania działalności gospodarczej w gospodarstwach rolnych pozostaje na niskim poziomie w kraju. Ponadto występuje regionalnie zróżnicowane, przy czym najwyższe w ujęciu bezwzględnym występuje w takich województwach, jak małopolskie, mazowieckie, łódzkie, lubelskie i wielkopolskie. Można wskazać, że skala zdywersyfikowania działalności związana jest z kryterium obszarowym gospodarstw rolnych, przy czym występująca zależność wskazuje, że najczęściej w ujęciu bezwzględnym działalność

³ Według Systemu Informacji Zarządczej ARiMR, stan na 31.05.2013 r.

⁴ Przy obecnej znajomości problemu trudno jednak jednoznacznie udzielić odpowiedzi na postawioną tezę, możliwość takiej odpowiedzi stanie się możliwa, gdy pojawią się wyniki kontroli u beneficjentów, na podstawie których możliwe będzie stwierdzenie czy usługi były wykonywane na rzecz innych podmiotów, czy maszyny pracowały we własnym gospodarstwie beneficjenta.

pozarolnicza jest realizowana przez ludność rolniczą z gospodarstw obszarowo mniejszych, ale relatywnie najbardziej korzystna relacja występuje wśród ludności rolniczej z większych obszarowo gospodarstw (powyżej 50 ha), gdyż w tym przypadku na jedno gospodarstwo z działalnością rolniczą i pozarolniczą (gospodarstwa wielofunkcyjne) przypada mniej niż gospodarstw wyłącznie z działalnością rolniczą.

Biorąc pod uwagę możliwą do uzyskania przez ludność rolniczą pomoc pieniężną pochodzącą z PROW 2007-2013 w ramach działania „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej”, na przykładzie województwa wielkopolskiego można stwierdzić, że zdecydowana większość środków służy wsparciu przede wszystkim jednego rodzaju usług, mianowicie usług dla gospodarstw rolnych lub leśnictwa (2/3 ogółu projektów, 2/3 ogółu środków pieniężnych).

Ponadto, rozpatrując kierunki zdywersyfikowania działalności gospodarstw rolnych, kluczowymi są trzy formy spośród dostępnych rodzajów, są to wskazane już usługi dla gospodarstw rolnych lub leśnictwa oraz usługi na ludności i usługi turystyczne, zaś pozostałe rodzaje mają marginalne znaczenie.

Literatura

- Analiza działalności gospodarczych prowadzonych na terenie wiejskim. Unia Europejska – Polska – Podregion Legnicki.* 2008: ZPORR-EFS.
- Charakterystyka gospodarstw rolnych.* 2007: GUS, Warszawa.
- Durand G., Huylenbroeck G. 2003: *Multifunctionality and rural development: A general framework.* Pp. 1-16 in Huylenbroeck, G. van & G. Duran (eds.), *Multifunctional Agriculture: A New Paradigm for European Agriculture and Rural Development*, Ashgate, Aldershot, UK.
- Drygas M. 2011: *Przedsiębiorczość na tle zmian społecznych na wsi, sposoby wzmocnienia pozycji rolnika w łańcuchu żywnościowym*, [W:] *Potencjał obszarów wiejskich szansa rozwoju*, Forum Debaty Publicznej, Warszawa.
- Poczta W. 2010: *Sytuacja dochodowa gospodarstw rolnych w Polsce po akcesji do UE i jej determinanty jako przesłanka rozwoju rolnictwa*, Rocz. Nauk Roln., seria G, t. 97, z. 3.

Summary

The issues of entrepreneurship among agricultural population was discussed in the paper. The problem was presented in terms of the total number of farms, which were involved in non-agricultural activity at the same time. Then, the activity of agricultural population from Wielkopolska region in undertaking non-agricultural activities in the framework of the RDP 2007-2013, under the measure “Diversification into non-agricultural activities” was discussed. The analysis shows that the phenomenon of diversification of economic activities in agricultural farms is at the low level in the country. Based on the example of farms from Wielkopolska region we can say that the majority of the EU support is primarily allocated for one type of services, i.e. services for agricultural farms or forestry (2/3 of all projects, 2/3 of the total funds).

Adres do korespondencji
dr Paweł Siemiński
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu
Katedra Ekonomii i Polityki Gospodarczej w Agrobiznesie
ul. Wojska Polskiego 28, 60-637 Poznań
tel. (61) 848 71 07
e-mail: sieminski@up.poznan.pl